

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ: МЕХАНІЗМИ
ВПЛИВУ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач II курсу 10-283(з) М група
Спеціальності:
262 «Правоохоронна діяльність»
Освітньо-професійної програми
«Правоохоронна діяльність»
Ружицький Олександр Сергійович
Керівник **к.ю.н. Шперун Х.В.**
Рецензент **д.ю.н., проф. Шкута О.О.**

Івано-Франківськ – 2025

ВСТУП

Актуальність дослідження механізмів впливу та правових аспектів діяльності міжнародних організацій у сфері безпеки детермінована радикальною трансформацією архітекτονіки глобальної безпеки, що набула особливої гостроти внаслідок повномасштабної збройної агресії росії проти України. Ця агресія не лише порушила фундаментальні норми міжнародного права, але й виявила критичні дисфункції та правовий параліч універсальної системи колективної безпеки, представленої, зокрема, Організацією Об'єднаних Націй, через систематичне використання права вето. На тлі цієї кризи зросла роль регіональних та військово-політичних структур, таких як Організація Північноатлантичного Договору та Європейський Союз, які стали ключовими провайдерами військової та фінансової допомоги, а також інструментами запровадження примусових економічних санкцій. Таким чином, виникає нагальна потреба у науковому переосмисленні ефективності класичних механізмів впливу (дипломатія, миротворчість) та аналізі адаптації правових мандатів організацій до протидії гібридним загрозам та забезпеченню легітимності колективних примусових заходів у постконфронтаційному світі.

Глибоке дослідження правових аспектів має вирішальне значення, оскільки сучасні виклики вимагають не лише військового реагування, але й чіткого юридичного обґрунтування застосування сили, гуманітарних інтервенцій та режиму міжнародних санкцій. Необхідно проаналізувати колізії між установчими договорами та поточною практикою застосування сили, зокрема у контексті права на колективну самооборону та імплементації концепції Відповідальності із захисту. Систематичний аналіз договірно-правової бази провідних організацій, їхніх повноважень та механізмів прийняття рішень дозволить виявити інституційні бар'єри для ефективної діяльності та запропонувати

науково обґрунтовані шляхи для вдосконалення міжнародного правопорядку у сфері безпеки. Результати такого дослідження матимуть пряме практичне значення для зовнішньої політики України та її євроатлантичної інтеграції, сприяючи посиленню міжнародної коаліції на підтримку національного суверенітету та територіальної цілісності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. (затверджено Постановою загальних борів НАПрН України від 26.03.21 р. від 12-21), тематики науково-дослідної роботи кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації – 0124U002381). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №642-Д від 11.11.2024 р.)

Мета дослідження полягає у розкритті теоретико-правові засади функціонування міжнародних організацій у системі міжнародної безпеки.

Завдання дослідження визначаються з огляду на мету та логічну структуру роботи і передбачають наступне:

- 1) проаналізувати концептуальні основи міжнародної безпеки та роль міжнародних організацій у її забезпеченні;
- 2) систематизувати класифікацію міжнародних безпекових організацій за рівнем охоплення та типом діяльності;
- 3) визначити основні механізми та інструменти впливу міжнародних організацій у сфері безпеки;
- 4) дослідити договірно-правову базу діяльності провідних міжнародних безпекових організацій;

5) розглянути правові аспекти застосування сили та миротворчих операцій у міжнародному праві;

6) оцінити ефективність правового регулювання діяльності міжнародних організацій у сфері безпеки та визначити напрями його вдосконалення.

Об'єктом дослідження є мистема міжнародних відносин у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, у межах якої функціонують міжнародні організації як суб'єкти міжнародного права.

Предмет дослідження є механізми, правові засади та інституційні форми діяльності міжнародних організацій, спрямовані на забезпечення міжнародної безпеки, запобігання конфліктам і підтримання миру.

Методи дослідження обрані відповідно до поставленої мети і завдань та забезпечують комплексний і системний підхід до вивчення проблеми. Зокрема, у дослідженні було використано: діалектичний метод, що дозволяє виявити взаємозв'язок між політичними, правовими та інституційними чинниками у сфері міжнародної безпеки; системно-структурний метод, застосований для аналізу функціональної взаємодії міжнародних організацій у системі колективної безпеки; порівняльно-правовий метод, використаний для дослідження мандатів, механізмів та правових режимів діяльності таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй, Організація Північноатлантичного Договору, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Європейський Союз; формально-юридичний метод, який застосовано для аналізу міжнародно-правових актів, що визначають діяльність безпекових інституцій; метод аналізу та синтезу, за допомогою якого узагальнено теоретичні підходи та практичний досвід у сфері міжнародного правового регулювання безпеки.

Наукова новизна дослідження полягає у системному аналізі правової природи, структури та функціональних механізмів діяльності

міжнародних організацій у сфері безпеки в контексті сучасних викликів глобального правопорядку. Робота комплексно розглядає взаємозалежність між договірно-правовими засадами, інституційними механізмами впливу та практикою реалізації мандатів ключових безпекових організацій – Організації Об'єднаних Націй, Організації Північноатлантичного Договору, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та Європейського Союзу. Новизна також полягає у запропонованому автором підході до розуміння міжнародних організацій не лише як інструментів політичного врегулювання, а як суб'єктів, здатних формувати правові норми, впливати на поведінку держав і розвивати концепцію колективної відповідальності за підтримання миру та безпеки.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у подальшій нормотворчій діяльності, удосконаленні національного законодавства у сфері міжнародної безпеки та в навчальному процесі юридичних і міжнародних спеціальностей. Висновки роботи можуть бути застосовані для розроблення державних стратегій співпраці з міжнародними організаціями у сфері безпеки, а також для оцінки правомірності дій міжнародних суб'єктів у процесі миротворчих та стабілізаційних операцій. Одержані результати мають прикладне значення для поглиблення міжнародно-правових досліджень питань колективної безпеки, зокрема щодо правового статусу, компетенції та відповідальності міжнародних організацій у сучасному безпековому середовищі.

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження й складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ

1.1. Концептуальні основи міжнародної безпеки та роль організацій у її забезпеченні

Сучасний світовий порядок характеризується складною взаємодією міждержавних відносин, де питання міжнародної безпеки займає центральне місце. Міжнародна безпека є станом захищеності життєво важливих інтересів суб'єктів міжнародного права від зовнішніх і внутрішніх загроз, що гарантує їхнє стабільне існування та розвиток. Ця категорія має багатовимірний характер, охоплюючи не лише військово-політичні, але й економічні, екологічні, інформаційні та гуманітарні аспекти. Еволюція міжнародних відносин від біполярної конфронтації до поліцентричного та взаємозалежного світу значно розширила й поглибила розуміння безпеки, перетворивши її з суто національного завдання на колективну відповідальність усієї світової спільноти. Як зауважує Г.Ю.Васильєв «міжнародна безпека – це система міжнародних відносин, заснована на додержанні усіма країнами загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань та розбіжностей між ними за допомогою сили або погрози» [1, с. 158].

У забезпеченні цієї колективної безпеки міжнародні організації відіграють ключову, часто незамінну роль. Вони виступають як інституціоналізовані платформи для діалогу, координації дій та вироблення спільних рішень, що є неможливим в умовах анархічного характеру міжнародної системи. Їхня діяльність ґрунтується на засадах міжнародного права та спільних цілях, визначених статутними документами. Роль цих організацій полягає у превентивній дипломатії,

врегулюванні конфліктів, миротворчій діяльності, а також у формуванні та підтримці режимів безпеки.

Розуміння ролі міжнародних організацій у системі колективної безпеки нерозривно пов'язане з основними теоретичними парадигмами міжнародних відносин, які пропонують різні пояснення мотивів держав та функціонування світової системи. Ключовими серед них є реалізм, лібералізм та конструктивізм.

Як підкреслює Г.Васильєв «Безумовно, загальна концепція є значним кроком уперед порівняно з колективною безпекою, але й вона має низку недоліків: розмитість визначення «міжнародна безпека»; відсутність пріоритетів; технічна непродуманість; слабе інституційне підґрунтя та труднощі здійснення практичного будівництва регіональних або глобальних систем міжнародної безпеки» [1, с. 162].

Реалізм – це домінуюча і найдавніша школа думки, що розглядає міжнародну систему як анархічну, де головними акторами є суверенні держави, які діють, виходячи з власних національних інтересів, головним з яких є виживання та максимізація влади. Реалісти вважають, що у світі панує дилема безпеки, коли посилення обороноздатності однієї держави сприймається іншими як загроза, що провокує гонку озброєнь. У цій парадигмі міжнародні організації не розглядаються як самостійні та впливові актори. Вони є лише інструментами або форумами, створеними та використовуваними могутніми державами для просування їхніх національних інтересів. Згідно з реалістичним поглядом, колективна безпека є ілюзією, оскільки держави завжди будуть віддавати перевагу самопомозі (власній військовій силі) перед спільними зобов'язаннями. Таким чином, успіх чи невдача міжнародної організації, наприклад, Організації Об'єднаних Націй, завжди залежить від волі та балансу сил між великими державами. Якщо інтереси великих держав збігаються, організація може діяти ефективно; якщо розходяться – її діяльність паралізується [14, с. 129].

На противагу реалізму, лібералізм підкреслює можливість співпраці та взаємозалежності між державами. Ліберали вважають, що, хоча міжнародна система може бути анархічною, вона не обов'язково є хаотичною або постійно конфліктною. Зростання економічної, екологічної та технологічної взаємозалежності створює спільні проблеми, які вимагають спільних рішень. У цій концепції міжнародні організації є життєво важливими інститутами, які можуть пом'якшувати анархію та сприяти співпраці. Вони створюють інституціональні рамки (правила, норми, процедури), які знижують трансакційні витрати на переговори, забезпечують прозорість та сприяють довірі між державами. Ліберальний підхід стверджує, що міжнародні організації, як, наприклад, Організація Північноатлантичного Договору або Організація з безпеки та співробітництва в Європі, є ефективними, оскільки вони дозволяють державам отримувати абсолютні вигоди від колективних дій, навіть якщо інші держави також отримують від цього користь. Таким чином, організації є не просто інструментами, а автономними структурами, що здатні формувати поведінку держав, просувати ліберальні цінності та сприяти сталому миру.

Конструктивізм є найновішою теоретичною парадигмою, яка зосереджується на ролі ідей, норм, ідентичності та соціального конструювання у формуванні міжнародних відносин. Конструктивісти вважають, що анархія, про яку говорять реалісти, є тим, чим її роблять держави, відповідно до відомої тези «Анархія – це те, що держави з неї роблять». З цієї точки зору, міжнародні організації є важливими не стільки через їхній матеріальний потенціал чи інституціональні правила, скільки через їхню здатність формувати та поширювати спільні соціальні норми та ідентичності. Організації виступають як соціальні агенти, які навчають держави, що є прийнятною, а що – непринятною поведінкою на міжнародній арені. Наприклад, завдяки діяльності міжнародних структур, норми суверенної рівності, ненасильницького

врегулювання спорів або захисту прав людини стали загальновизнаними та впливають на ухвалення рішень державами. Конструктивізм стверджує, що міжнародні організації можуть змінювати інтереси та ідентичності держав, перетворюючи ворогів на партнерів, що є найглибшою основою для побудови стійкої колективної безпеки. Таким чином, їхня ефективність вимірюється не лише успіхом місій, а й впливом на свідомість та соціальну структуру міжнародного співтовариства [18, с. 86].

Узагальнюючи, можна констатувати, що роль міжнародних організацій у забезпеченні міжнародної безпеки є комплексною і може бути повноцінно розкрита лише через призму поєднання цих трьох теоретичних підходів. Реалізм нагадує про обмеження, накладені силовим балансом та національними інтересами; лібералізм висвітлює потенціал співпраці через інституційні механізми; а конструктивізм пояснює, як ці організації сприяють формуванню спільних норм і цінностей, що є основою для стійкої та легітимної системи колективної безпеки у світі.

«Загалом, міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки – це сукупність правових та інших способів і методів, що відповідають основним принципам міжнародного права, спрямованим на забезпечення миру та запобігання війні, а в разі потреби застосування державами колективних заходів проти актів агресії та військових ситуацій, що загрожують миру й безпеці народів. Міжнародні правові засоби забезпечення міжнародної безпеки можна умовно поділити на три групи: нормативні, організаційні та матеріальні» [2, с.278].

Концепція міжнародної безпеки є однією з центральних категорій сучасної системи міжнародних відносин, оскільки відображає рівень політичної, правової та інституційної стабільності у світі, а також здатність держав і міжнародних організацій спільно реагувати на виклики, що загрожують миру, територіальній цілісності та суверенітету

країн. Міжнародна безпека формується як результат взаємодії багатьох чинників – політичних, військових, економічних, інформаційних, екологічних і гуманітарних, що у своїй сукупності визначають рівень прогнозованості та контрольованості міжнародного середовища. Її сутність полягає у створенні таких умов, за яких ризики виникнення воєнних конфліктів, актів агресії, терористичних дій або порушень міжнародного правопорядку зводяться до мінімуму завдяки узгодженій діяльності суб'єктів міжнародного права. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, які створюють інституційні механізми співпраці, розробляють норми міжнародного права та забезпечують їхнє виконання, формуючи нормативну, процедурну та політичну основу глобальної безпеки [20].

Поняття міжнародної безпеки історично еволюціонувало від вузького військово-політичного розуміння до багатовимірної системи, що включає економічні, соціальні, гуманітарні, інформаційні та екологічні виміри. На початковому етапі розвитку міжнародного права безпека асоціювалася переважно з відсутністю війни, а її забезпечення розглядалося крізь призму військових альянсів і балансів сил. Після завершення Другої світової війни у міжнародній політичній свідомості сформувалося розуміння необхідності створення універсальної системи колективної безпеки, здатної не лише запобігати конфліктам, але й вирішувати їх мирними засобами на основі норм міжнародного права. Саме тоді міжнародна безпека набула інституційного виміру завдяки створенню Організації Об'єднаних Націй, покликаної виступати головним гарантом миру і стабільності у світі.

У сучасному міжнародному правопорядку міжнародна безпека розглядається як стан міжнародних відносин, за якого гарантується стабільність, суверенна рівність держав, непорушність кордонів, невтручання у внутрішні справи та дотримання принципу мирного вирішення спорів. Ці засадничі принципи зафіксовані у Статуті

Організації Об'єднаних Націй, у Гельсінському заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі та в низці міжнародних угод, що визначають основи колективного реагування на загрози миру. Таким чином, міжнародна безпека має як нормативний, так і інституційний вимір, оскільки спирається не лише на правові норми, а й на діяльність міжнародних організацій, які реалізують ці норми у практичній площині [12, с. 14].

Міжнародні організації відіграють ключову роль у формуванні й підтриманні міжнародної безпеки, оскільки виступають гарантами стабільності та координаторами політики держав. Їхня діяльність базується на принципах багатосторонності, взаємної відповідальності, солідарності та невикористання сили як засобу вирішення міжнародних суперечностей. Універсальні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, формують глобальні механізми колективної безпеки, тоді як регіональні структури, зокрема Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Європейський Союз, Організація американських держав та Африканський союз, забезпечують реалізацію безпекових політик у межах окремих регіонів. Їхня роль полягає у розробці стратегічних рішень, наданні посередницьких послуг у врегулюванні конфліктів, запровадженні миротворчих місій, здійсненні моніторингу прав людини, проведенні виборчих спостережень і забезпеченні гуманітарної допомоги. Як підкреслює «Міжнародні організації, такі як ООН і НАТО, тепер також оперують визначенням безпеки, яке є багатосекторальним і охоплює ширший порядок денний, а не лише військовий вимір. Це суттєва зміна порівняно з попередніми десятиліттями, коли наголос робився на проектуванні сили, стримуванні та підтриманні балансу сил. Це відображає дедалі більше визнання такими органами, як ООН, того, що, хоча зосередженість на військовій силі під час холодної війни була зрозумілою, визначаючи безпеку в суто військових термінах і надаючи їй привілейований статус як «висока політика», існувала

масова неспроможність усунути людські страждання в інших сферах, таких як бідність, і неспроможність протидіяти погіршенню навколишнього середовища» [3, с.681].

Особливе місце у системі міжнародної безпеки належить Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй, яка має повноваження ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання всіма державами-членами, включно із застосуванням політичних, економічних чи військових заходів примусу у разі загрози миру або акту агресії. Цей орган виконує функцію координатора міждержавних дій, забезпечує контроль за дотриманням міжнародно-правових норм, а також санкціонує миротворчі операції та інші форми колективного реагування. Водночас інші органи та спеціалізовані агентства Організації Об'єднаних Націй сприяють усуненню глибинних причин конфліктів, зокрема шляхом підтримки соціально-економічного розвитку, захисту прав людини, роззброєння та протидії тероризму.

Поряд із універсальними механізмами важливого значення набувають регіональні системи безпеки, які враховують особливості політичного середовища, історичні передумови та специфіку загроз певного континенту або групи держав. У межах цих організацій реалізуються програми колективної оборони, попередження конфліктів, контролю за озброєннями, обміну інформацією та гуманітарного реагування. Такі структури часто виконують функцію посередника між національними урядами і глобальними безпековими інституціями, забезпечуючи практичну реалізацію принципів міжнародного права на регіональному рівні. Їхня діяльність свідчить про децентралізацію системи міжнародної безпеки, що дозволяє оперативно реагувати на регіональні загрози і сприяє посиленню взаємної довіри між державами.

У сучасних умовах роль міжнародних організацій у сфері безпеки значно зростає у зв'язку з появою нових типів загроз, які мають транснаціональний характер. До таких належать тероризм, кібератаки,

поширення зброї масового знищення, організована злочинність, енергетична та продовольча нестабільність, а також екологічні катастрофи. Ці виклики виходять за межі національних юрисдикцій і потребують колективного реагування, заснованого на правових механізмах співробітництва. Саме міжнародні організації виступають центрами формування глобальних політик у зазначених сферах, виробляючи нормативні стандарти, координуючи дії держав і сприяючи формуванню спільної відповідальності за дотримання миру [10, с. 76].

Таким чином, концептуальні основи міжнародної безпеки визначаються взаємозалежністю правових норм, політичних домовленостей і діяльності інституцій, покликаних підтримувати стабільність міжнародного правопорядку. Міжнародні організації забезпечують практичну реалізацію ідей колективної безпеки, слугують майданчиком для дипломатичного діалогу, формують інституційні умови для розв'язання кризових ситуацій мирним шляхом. Їхня роль у забезпеченні безпеки є багатовимірною: від превентивної дипломатії до миротворчих операцій і розробки правових стандартів поведінки держав у міжнародному середовищі. Ефективність цих структур значною мірою визначає рівень передбачуваності та стабільності міжнародних відносин, що робить їх невід'ємним елементом сучасної системи глобальної безпеки.

1.2. Класифікація міжнародних безпекових організацій та їхні мандати

Діяльність міжнародних безпекових організацій є основоположним елементом сучасної системи міжнародних відносин, забезпечуючи інституційні рамки для колективного реагування на глобальні та регіональні загрози. Для повного розуміння їхньої ролі необхідна чітка систематизація цих структур за ключовими критеріями, а саме: за рівнем охоплення та типом діяльності.

Класифікація за рівнем охоплення поділяє організації на універсальні та регіональні. Універсальні організації, як-от Організація Об'єднаних Націй, мають глобальний мандат і відкриті для членства практично для всіх суверенних держав світу. Їхня діяльність поширюється на всі географічні регіони, а їхні рішення мають потенціал для універсального застосування в межах міжнародного права. Регіональні організації зосереджують свою діяльність у межах визначеного географічного простору, обмежуючи своє членство державами цього регіону. До них належать, наприклад, Організація Північноатлантичного Договору, Організація з безпеки та співробітництва в Європі або Європейський Союз. Їхня перевага полягає в глибшому розумінні специфічних регіональних проблем та можливості застосування більш таргетованих та оперативних механізмів впливу [12, с. 14].

Як підкреслює Т.С. Ківалова «Сучасне розуміння міжнародної безпеки в міжнародному праві визначається комплексним підходом, що враховує взаємодію різних суб'єктів та враховує широкий спектр загроз, включаючи транснаціональний тероризм, кібератаки та екологічні проблеми. Дослідження становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві дозволяє краще розуміти історичний контекст та етапи розвитку цієї концепції. Здобуті знання є необхідними для аналізу

та вирішення сучасних викликів, що стоять перед міжнародним співтовариством у забезпеченні глобальної стабільності та безпеки» [3, с. 683].

Класифікація за типом діяльності виділяє військово-політичні та багатофункціональні організації. Військово-політичні структури, як, наприклад, Організація Північноатлантичного Договору, мають чітко визначений мандат колективної оборони та використовують військовий потенціал як головний інструмент стримування і, у крайньому разі, захисту своїх членів. Їхня діяльність включає спільне планування, навчання та розгортання військових сил. Багатофункціональні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй або Європейський Союз, охоплюють широкий спектр питань, де безпека є лише одним із компонентів поряд з економічним розвитком, соціальним прогресом, правами людини тощо. Ці структури зазвичай надають перевагу політичним, економічним та гуманітарним механізмам впливу, вдаючись до силових рішень лише як до крайнього засобу або як до частини ширшої миротворчої місії. Організація з безпеки та співробітництва в Європі, зі свого боку, займає унікальне місце, оскільки її діяльність базується на концепції всеосяжної безпеки, що охоплює військово-політичний, економіко-екологічний та людський виміри, проте вона не має військових структур, залишаючись переважно інструментом превентивної дипломатії та моніторингу.

Організація Об'єднаних Націй є універсальною багатофункціональною організацією, чий мандат закріплений у її Статуті. Головна мета – підтримання міжнародного миру та безпеки. Її повноваження є найширшими у світі і включають право на використання всіх необхідних засобів, від дипломатичного врегулювання до примусових дій, відповідно до Глави Сьомої Статуту. Рада Безпеки, як основний орган, відповідальний за прийняття рішень у сфері безпеки, має унікальне право накладати санкції та санкціонувати

застосування сили. Цей мандат є легітимізуючою основою для більшості силових дій у міжнародних відносинах. На думку А. Нашинець-Наумова «Тому традиційні підходи активно переглядаються в контексті: усвідомлення взаємозалежності національної та міжнародної безпеки; зростання впевненості в неможливості вирішувати суперечливі питання воєнним шляхом; необхідності створення недержавних підсистем національної та міжнародної інформаційної безпеки і залучення їх до вирішення конфліктних ситуацій, які виникають між державами; зростання вимог щодо задоволення прагнень людини до свободи, рівності, справедливості, добробуту» [4, с.38].

Організація Північноатлантичного Договору є регіональною військово-політичною організацією, створеною на засадах колективної оборони згідно зі статтею п'ятдесят першою Статуту Організації Об'єднаних Націй. Її центральний мандат полягає в гарантуванні, що збройний напад на одного або кількох членів у Північній Америці чи Європі вважатиметься нападом на всіх членів. Організація Північноатлантичного Договору має інтегровану військову структуру, що дозволяє їй здійснювати операції з колективної оборони, кризового врегулювання та забезпечення безпеки співробітництва. Її повноваження є військово орієнтованими, що відрізняє її від багатофункціональних структур, і зосереджені на захисті території, населення та цінностей її членів.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі – це регіональна багатостороння організація, що охоплює широку географічну територію від Ванкувера до Владивостока. Її мандат є унікальним, оскільки він заснований не на договірних зобов'язаннях колективної оборони, а на політичних зобов'язаннях, прийнятих державами-учасницями. Вона є інструментом раннього попередження, запобігання конфліктам, врегулювання криз та постконфліктної реабілітації. Ключовим елементом її діяльності є три виміри безпеки:

військово-політичний (контроль над озброєннями, заходи зміцнення довіри), економіко-екологічний (сприяння економічному співробітництву та сталому розвитку) та людський (права людини, демократизація). Повноваження цієї організації носять переважно моніторинговий та консультативний характер, і вона не має примусових механізмів [17].

Європейський Союз є надрегіональною багатофункціональною структурою, яка розвинула власну Спільну політику безпеки та оборони. Мандат Європейського Союзу є комплексним і включає використання інструментів як "м'якої сили" (економічні санкції, допомога у розвитку), так і "жорсткої сили" (військові та цивільні місії з врегулювання криз, поліцейські місії). На відміну від Організації Північноатлантичного Договору, мандат Європейського Союзу не є першочергово спрямованим на колективну оборону, а сконцентований на зовнішньому кризовому менеджменті, стабілізації сусідніх регіонів та реагуванні на гуманітарні виклики. Повноваження Європейського Союзу є унікальними через його наднаціональний характер і здатність використовувати величезний економічний та політичний вплив як важіль безпеки.

У порівняльній характеристиці простежуються ключові відмінності. Організація Об'єднаних Націй має глобальну легітимність для застосування сили, але часто страждає від паралічу через право вето постійних членів Ради Безпеки. Організація Північноатлантичного Договору є найпотужнішою у військовому плані, але її мандат обмежений колективною обороною членів, а дії поза цим мандатом потребують санкції Організації Об'єднаних Націй. Організація з безпеки та співробітництва в Європі пропонує всеосяжний підхід, але має найслабші примусові повноваження. Європейський Союз є фінансово потужним гравцем, який може швидко мобілізувати цивільні та

поліцейські місії, але не має інтегрованої армії для великомасштабних військових дій[19].

Як підкреслює А. Нашинець-Наумова «Багато міжнародних організацій мають досвід з надання гуманітарної допомоги та збору й аналізу даних, а міжнародні фінансові інститути можуть фінансувати їх діяльність. Більшість міжнародних організацій не втручаються в конфлікти, особливо у воєнні. Вони є нейтральними, але можуть перебувати у зоні воєнного конфлікту, налагоджувати зв'язок з протиборчими сторонами та надавати допомогу цивільному населенню. Чого держави не можуть здійснити без порушення принципу невтручання. По-друге, деякі вчені стверджують, що міжнародні організації стали настільки важливою частиною міжнародного ландшафту, що саме вони ініціювали появу глобального громадянського суспільства. Оскільки люди та громади, які тісно пов'язані з міжнародними організаціями, взаємодіють на міжнародній арені, то вони стають більш космополітичними у своєму світогляді. Потретьє, міжнародні організації все більше впливають на міжнародні відносини. Це відбувається головним чином через те, що певні країни не можуть негайно реагувати на соціальні, політичні та екологічні потреби людей» [4, с. 159].

Складність сучасних загроз безпеці, таких як міжнародний тероризм, кіберзагрози, пандемії та гібридні конфлікти, вимагає не просто паралельної діяльності, а тісної взаємодії та координації різних міжнародних акторів. Така координація необхідна для уникнення дублювання зусиль, оптимального використання обмежених ресурсів, а також для забезпечення правової легітимності та політичної послідовності міжнародних дій.

Механізми взаємодії реалізуються через низку інструментів. Формальні угоди між організаціями (наприклад, угоди про співпрацю між Організацією Об'єднаних Націй та Організацією

Північноатлантичного Договору або Європейським Союзом) створюють правове підґрунтя для спільного планування та логістичної підтримки місій. Інституційне представництво передбачає участь представників однієї організації у засіданнях іншої, що забезпечує обмін інформацією та узгодження позицій. Наприклад, Європейський Союз та Організація Північноатлантичного Договору часто співпрацюють у регіонах криз, де Організація Північноатлантичного Договору може забезпечувати військову стабілізацію, тоді як Європейський Союз зосереджується на гуманітарній допомозі та відбудові.

Організація Об'єднаних Націй виступає як центральний координатор і джерело легітимності. Її Резолюції слугують мандатом, на основі якого регіональні організації, такі як Організація Північноатлантичного Договору, можуть проводити операції з підтримання миру. У випадку всеосяжної безпеки, Організація з безпеки та співробітництва в Європі часто працює як "очі та вуха" міжнародної спільноти, надаючи неупереджену інформацію про ситуацію на місцях, яка використовується іншими структурами для прийняття політичних рішень. Ефективна координація дозволяє застосовувати інтегрований підхід, який поєднує військове стримування, дипломатичні переговори, економічну підтримку та захист прав людини, що є єдиним способом реагування на багатопланові загрози сучасності, а також є ключовою передумовою для успішного функціонування усієї системи колективної безпеки [18, с. 86].

Класифікація міжнародних організацій у сфері безпеки є необхідною передумовою для глибокого розуміння системи колективної безпеки, що функціонує у сучасному світі. Вона дозволяє визначити місце кожної інституції у міжнародній архітектурі стабільності, встановити характер її впливу на держави-члени, а також оцінити ступінь взаємодії між різними рівнями та формами безпекового співробітництва. Міжнародні безпекові організації відрізняються за

територіальним масштабом діяльності, складом учасників, політичними цілями, інструментами забезпечення миру, а також юридичними механізмами реалізації своїх рішень. Залежно від рівня охоплення вони поділяються на універсальні, що мають глобальну юрисдикцію та об'єднують більшість держав світу, і регіональні, діяльність яких обмежена певним географічним простором та зосереджена на специфічних регіональних загрозах і викликах.

Універсальні організації, до яких належить передусім Організація Об'єднаних Націй, мають найширший спектр повноважень у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки. Їхня діяльність охоплює весь комплекс питань – від політичного врегулювання конфліктів і миротворчих операцій до контролю за озброєннями, гуманітарної допомоги та захисту прав людини. Універсальний характер таких організацій полягає у тому, що вони забезпечують єдині міжнародно-правові стандарти для всіх держав-членів і створюють правову основу для взаємодії на глобальному рівні. На відміну від них, регіональні організації, зокрема Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Європейський Союз, Організація американських держав, Африканський союз, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, діють у межах окремих геополітичних просторів, ураховуючи історичні, культурні та політичні особливості регіонів. Їхня головна перевага полягає у можливості оперативного реагування на загрози безпеці, глибшому розумінні локального контексту та ефективнішій реалізації миротворчих ініціатив. «Міжнародна безпека, або забезпечення глобального миру — це стан міжнародних відносин, при якому виключено порушення загального миру та гарантується стійкий стабільний розвиток світової спільноти у різних сферах, а саме: економічній, соціально-політичній духовній та інших» [4, с. 159].

Крім територіального критерію, міжнародні безпекові організації поділяються за функціональним спрямуванням. Серед них можна

виокремити військово-політичні, багатофункціональні, гуманітарно-правові та консультативно-координаційні структури. Військово-політичні організації зосереджуються на питаннях оборони, колективної безпеки, контролю над озброєннями, а також запобігання збройним конфліктам. До таких організацій належить Організація Північноатлантичного договору, що має розвинену систему спільного командування, військову інфраструктуру та механізми колективного реагування на загрози. Багатофункціональні організації, серед яких ключове місце посідає Організація Об'єднаних Націй, поєднують політичні, соціальні, економічні, гуманітарні та правові інструменти для підтримання міжнародної стабільності. Їхня діяльність охоплює як запобігання конфліктам, так і відновлення після них шляхом сприяння розвитку, гуманітарної допомоги, розбудови інститутів демократії та правової держави.

Особливу роль у системі міжнародної безпеки відіграє Організація Об'єднаних Націй. Її мандат у сфері підтримання миру визначений у Статуті, де встановлено, що головна відповідальність за збереження міжнародного миру і безпеки покладається на Раду Безпеки. Цей орган має право визначати наявність загрози миру або акту агресії, ухвалювати обов'язкові для всіх держав рішення, застосовувати санкції, а у разі необхідності – санкціонувати колективне використання сили. Організація Об'єднаних Націй також координує діяльність миротворчих місій, посередницьких ініціатив, міжнародних трибуналів і спеціальних комісій, що спрямовані на відновлення стабільності у зонах конфлікту. Мандат цієї організації має універсальний характер, а її рішення ґрунтуються на принципах колективної відповідальності, суверенної рівності та невтручання у внутрішні справи держав [13, с. 98].

Організація Північноатлантичного договору має інший характер мандату, який базується на концепції колективної оборони. Згідно з основними положеннями договору, напад на одну державу-члена

розглядається як напад на всіх учасників альянсу, що зобов'язує їх до спільних дій для відновлення безпеки. Основними механізмами діяльності організації є військово-стратегічне планування, оперативна координація збройних сил держав-членів, участь у міжнародних миротворчих місіях, а також програми партнерства з державами, які не входять до складу альянсу. Мандат цієї організації передбачає не лише колективну оборону, а й сприяння демократичним реформам, контролю над озброєннями та протидії новим формам загроз, зокрема тероризму та кіберзлочинності.

«Сучасна система міжнародної безпеки всеосяжна. У ній розрізняють два моменти. Перший, колективні заходи, – широке міжнародне співробітництво. Другий, превентивна дипломатія, спрямована на запобігання погрози миру та на мирне врегулювання міжнародних суперечок. У систему міжнародної безпеки входять три групи організацій (умовний поділ): глобальні (універсальні) міжнародні міжурядові організації – ООН, Рух неприєднання, Всесвітня торгова організація; міжрегіональні міжнародні міжурядові організації (НАТО, АНЗІОС, СНД та інші); регіональні міжнародні міжурядові організації (ОБСЄ, ОАЄ, ОАД та інші)» [5.с.363].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі представляє іншу модель безпекового співробітництва, що ґрунтується не на військових альянсах, а на політичному діалозі, запобіганні конфліктам і зміцненні довіри між державами. Її мандат охоплює три виміри – політико-військовий, економіко-екологічний та гуманітарний. У рамках першого здійснюється моніторинг виборів, місії спостереження, контроль над озброєннями, а також посередництво у врегулюванні криз. У другому вимірі організація працює над підтримкою сталого розвитку, екологічної безпеки та енергетичної стабільності. Гуманітарний вимір охоплює захист прав людини, розвиток громадянського суспільства та забезпечення свободи слова. Така багатовимірність дозволяє організації

забезпечувати комплексний підхід до безпеки, який враховує як військові, так і соціально-економічні чинники.

Європейський Союз є прикладом регіональної організації, яка поступово трансформувалася із економічного об'єднання в повноцінного актора безпекової політики. У межах спільної зовнішньої та безпекової політики створено механізми цивільного та військового реагування, кризового управління, запобігання конфліктам та післякризового відновлення. Мандат Європейського Союзу охоплює як питання оборони, так і зовнішньополітичну координацію дій держав-членів. Він ґрунтується на принципах верховенства права, поваги до прав людини та солідарності. Європейський Союз активно взаємодіє з Організацією Об'єднаних Націй, Організацією Північноатлантичного договору та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, що дозволяє створювати синергію зусиль у запобіганні конфліктам і стабілізації постконфліктних регіонів [16, с. 213].

Взаємодія між міжнародними організаціями у сфері безпеки має вирішальне значення для ефективного функціонування всієї системи міжнародного правопорядку. Складність сучасних загроз вимагає координації дій між глобальними та регіональними структурами, узгодження політичних стратегій і спільного використання інституційних ресурсів. Така взаємодія проявляється у спільних миротворчих операціях, обміні інформацією, координації санкційних режимів, а також у взаємному визнанні мандатів і повноважень. Наприклад, миротворчі місії Європейського Союзу часто здійснюються на основі резолюцій Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, тоді як Організація з безпеки і співробітництва в Європі забезпечує моніторинг дотримання домовленостей і виступає посередником у переговорах.

Таким чином, класифікація міжнародних безпекових організацій дозволяє усвідомити багаторівневу природу сучасної системи колективної безпеки. Універсальні організації створюють загальні

правові рамки та політичні стандарти, регіональні структури забезпечують їх реалізацію на конкретних територіях, а взаємодія між ними формує узгоджений механізм підтримання стабільності. Мандати та повноваження таких організацій відображають баланс між принципом суверенітету держав і необхідністю колективного реагування на глобальні виклики. Від ефективності координації між міжнародними акторами у сфері безпеки залежить не лише мир у окремих регіонах, але й збереження світової стабільності як системоутворюючого чинника міжнародного права.

1.3. Основні механізми та інструменти впливу міжнародних організацій

Механізми та інструменти впливу міжнародних організацій у сфері забезпечення безпеки формують цілісну систему засобів, спрямованих на підтримання миру, запобігання конфліктам, врегулювання кризових ситуацій та стабілізацію міжнародних відносин. Вони є результатом тривалого процесу інституційного розвитку міжнародного співтовариства, спрямованого на створення правових, політичних і організаційних рамок, які дозволяють колективно реагувати на виклики сучасного світу. Основу цих механізмів становлять узгоджені міжнародні норми, принципи та процедури, що регулюють застосування політичного, економічного, дипломатичного та військового впливу в інтересах збереження миру і безпеки [10, с. 76].

Одним із провідних механізмів діяльності міжнародних організацій у сфері безпеки є колективна система ухвалення рішень, яка забезпечує координацію дій держав-учасниць і надає рішенням легітимності. Ця система базується на принципах рівноправності держав, консенсусу та колективної відповідальності за підтримання миру. Колегіальні органи міжнародних організацій виконують функції

прийняття резолюцій, визначення санкційних режимів, затвердження мандатів миротворчих операцій, а також ухвалення рекомендацій щодо політичного врегулювання конфліктів. Такий механізм забезпечує спільну відповідальність держав за результати дій у сфері безпеки та сприяє узгодженості позицій у складних кризових ситуаціях. «Документи, прийняті в контексті НБСЄ, такі як Стамбульська декларація, Хартія європейської безпеки, Віденський документ щодо заходів зміцнення довіри та безпеки, заслуговують особливої уваги. Вони є важливими інструментами для вирішення завдань у сфері права міжнародної безпеки. Основні цілі цього права охоплюють контроль за відсутністю застосування сили або погрози силою, мирне вирішення міжнародних спорів, притягнення до відповідальності держав за агресію, підтримку міжнародного миру та безпеки, а також дотримання принципу неподільності безпеки. Завдання міжнародного права безпеки тісно пов'язані з міжнародним правом, яке розробляє методи для запобігання загрозам миру» [5. с. 364].

Не менш важливим інструментом впливу міжнародних організацій є дипломатичні заходи. Вони включають посередництво, консультації, переговори, міжнародне арбітрування та інші форми дипломатичного врегулювання спорів. Ці заходи спрямовані на попередження конфліктів шляхом забезпечення діалогу між сторонами, усунення суперечностей і досягнення компромісу. Використання дипломатичних механізмів сприяє зміцненню довіри між державами та зменшенню напруженості в міжнародних відносинах. Дипломатичні інструменти є першочерговими в системі мирних засобів вирішення конфліктів, оскільки дозволяють уникнути застосування сили та зберегти політичну стабільність.

Особливе місце у структурі механізмів впливу посідають економічні інструменти. Вони включають застосування санкцій, обмежувальних заходів, ембарго, а також надання економічної,

фінансової чи технічної допомоги. Санкційні режими використовуються для примушення держав або недержавних акторів до дотримання міжнародних зобов'язань та норм права, тоді як економічна допомога сприяє стабілізації післяконфліктних регіонів, відновленню інфраструктури, зміцненню інститутів державного управління та створенню умов для сталого розвитку. У такий спосіб міжнародні організації поєднують елементи примусу та стимулювання, використовуючи економічні інструменти як важелі політичного впливу та засіб підтримки довгострокової безпеки [9].

Важливим елементом міжнародної безпекової архітектури є миротворчі операції, що виступають комплексним інструментом практичного впливу на зони конфліктів. Їхня мета полягає у забезпеченні припинення бойових дій, контролі за виконанням мирних угод, захисті цивільного населення, сприянні проведенню виборів і відновленню державних інститутів. Миротворчі місії реалізуються за згодою сторін конфлікту або за рішенням міжнародної організації, наділеної відповідними повноваженнями. Їх ефективність визначається здатністю забезпечити нейтралітет, дотримання міжнародних стандартів прав людини та залучення до місії представників різних держав, що гарантує неупереджений характер діяльності.

Правовий механізм впливу міжнародних організацій ґрунтується на створенні, прийнятті та реалізації міжнародно-правових актів, що встановлюють обов'язкові правила поведінки для держав. Міжнародні договори, конвенції, хартії та резолюції визначають правові рамки взаємодії держав у сфері безпеки, формують основи колективної відповідальності за дотримання миру та заборону агресії. Такі документи виступають не лише як джерела нормотворчої діяльності, а й як інструмент впливу, оскільки зобов'язують держави виконувати міжнародні стандарти та надають можливість здійснювати моніторинг їхнього дотримання. «Слід відзначити негативний вплив на архітектуру

міжнародної безпеки таких чинників, як: – міжнародні конфлікти та війни, тероризм; – вплив країн-агресорів та агентів їхнього впливу на інституційний складник системи міжнародної безпеки; – поширення зброї масового знищення, зокрема програми ядерної зброї Північної Кореї та Ірану; – збільшення населення окремих країн (до країн зі значним приростом населення належать Індія, Пакистан, Ефіопія, Нігерія, Конго); – значний розвиток економік окремих держав впливає на геополітичний баланс сил, світове лідерство та регіональний розвиток країн; – конкурентна боротьба за ринки збуту, зокрема між США, Китаєм, Німеччиною, Японією та Індією; 53 Морська безпека та оборона № 1 2024 – фрагментація міжнародно-правового середовища шляхом укладання двосторонніх угод, розвитку регіональних систем, ігнорування міжнародних норм та принципів; – суперництво між США, Китаєм та росією у сфері розширення географії впливу; – кліматичні зміни й екологічні проблеми та ін..» [6,с. 52-53].

Інформаційно-аналітичні механізми також відіграють важливу роль у системі безпекових інструментів. Вони охоплюють збір, обробку та аналіз даних про потенційні загрози, моніторинг конфліктних ситуацій, спостереження за виборами, а також оцінку стану виконання міжнародних зобов'язань. Ця діяльність забезпечує об'єктивність прийняття рішень, дозволяє виявляти ризики на ранніх стадіях і розробляти адекватні заходи реагування. Інформаційні інструменти підсилюють інституційну спроможність міжнародних організацій до стратегічного планування та координації дій у сфері безпеки [11, с. 125].

Водночас важливим механізмом впливу виступає співпраця міжнародних організацій із регіональними структурами, урядами, громадянським суспільством і недержавними акторами. Така взаємодія забезпечує багаторівневий підхід до вирішення проблем безпеки, дозволяє об'єднати ресурси, експертні знання та інституційну спроможність різних суб'єктів. Регіональні організації, діючи в межах

своїх мандатів, можуть оперативно реагувати на локальні виклики, тоді як універсальні структури забезпечують політичну підтримку, координацію та загальну стратегічну спрямованість дій.

Значення механізмів попередження конфліктів і раннього реагування полягає у виявленні потенційних джерел нестабільності, аналізі політичних процесів і запобіганні ескалації напруженості. Вони передбачають створення систем спостереження, проведення превентивних дипломатичних місій, а також формування планів дій для швидкого реагування. Такі інструменти дають змогу міжнародним організаціям виступати як гарантам стабільності та посередникам між конфліктуючими сторонами.

У сучасних умовах все більшої ваги набувають гуманітарні та правозахисні механізми впливу. Вони спрямовані на забезпечення захисту цивільного населення, підтримку внутрішньо переміщених осіб, сприяння дотриманню норм міжнародного гуманітарного права та відновленню верховенства права. Ці інструменти реалізуються через гуманітарні місії, правозахисні моніторингові програми, а також міжнародні трибунали, які забезпечують притягнення до відповідальності за порушення прав людини та злочини проти миру.

Отже, механізми та інструменти впливу міжнародних організацій у сфері безпеки становлять комплекс взаємопов'язаних засобів, що охоплюють політичні, дипломатичні, економічні, правові, військові, гуманітарні та інформаційні складові. Їх ефективність визначається рівнем координації дій між організаціями, політичною волею держав-учасниць, здатністю адаптуватися до нових викликів міжнародного середовища та дотриманням принципів законності, неупередженості та колективної відповідальності. Саме поєднання цих інструментів забезпечує функціонування системи колективної безпеки та дозволяє міжнародним організаціям виступати ключовими суб'єктами у підтриманні миру, стабільності та правопорядку у світі [20].

Діяльність міжнародних організацій у сфері безпеки не обмежується лише створенням дискусійних платформ чи укладанням міжнародних договорів; їхня ефективність визначається здатністю застосовувати широкий спектр механізмів та інструментів впливу, які дозволяють трансформувати спільні політичні зобов'язання в реальні дії, спрямовані на запобігання конфліктам, їхнє врегулювання та постконфліктну стабілізацію. Ці інструменти утворюють послідовний континуум, який простягається від несилових, суто дипломатичних засобів до найбільш рішучих військово-силових дій, кожен з яких використовується відповідно до стадії розвитку загрози та наявного мандату організації. Сучасні міжнародні відносини вимагають від цих структур гнучкості та вміння поєднувати різні методи для досягнення цілей колективної безпеки, що відображає перехід від вузького військового розуміння безпеки до її всеосяжного, багатовимірного трактування. «Дана країна-агресор неодноразово застосовувала право вето під час блокування резолюцій ООН, наприклад щодо: – визнання геноцидом масових вбивств у Сребрениці; – політичної та гуманітарної ситуації у Венесуелі; – створення трибуналу з розслідування факту збиття літака МН 17 Малазійських авіаліній; – посилення санкційного режиму щодо КНДР; – засудження дій РФ на території України і заклику негайно вивести війська та ін.» [6, с. 54].

Перша та найбільш пріоритетна група інструментів об'єднує політико-дипломатичні механізми впливу, які належать до категорії «м'якої сили» та є першою лінією захисту від ескалації напруженості. Основним завданням цих механізмів є превентивна дипломатія, що передбачає вжиття своєчасних заходів для запобігання виникненню спорів між сторонами, недопущення їхнього переростання у відкриті конфлікти та обмеження поширення вже існуючих конфліктів. Міжнародні організації, як, наприклад, Організація Об'єднаних Націй або Організація з безпеки та співробітництва в Європі, використовують

свій авторитет та нейтралітет для надання посередницьких послуг або «добрих послуг». Посередництво полягає у залученні незалежного третього суб'єкта для сприяння діалогу між ворогуючими сторонами, надання допомоги у формулюванні пропозицій та знаходженні компромісних рішень. Незалежність міжнародної організації у цьому процесі є критично важливою, оскільки вона дозволяє знизити рівень недовіри між конфліктуючими державами та створити безпечні умови для переговорів. До цих механізмів також належать різноманітні переговорні формати, які можуть бути як постійними (наприклад, контактні групи, комітети з контролю над озброєннями), так і спеціально створеними для конкретної кризи. Вони забезпечують безперервний діалог, обмін інформацією, зміцнення довіри, а також розробку та прийняття спільних декларацій, резолюцій та рекомендацій, які, хоча й не завжди є юридично обов'язковими, мають значний політичний та моральний вплив, формуючи міжнародну громадську думку та легітимізуючи чи де-легітимізуючи дії держав [19].

Наступний рівень впливу охоплює інструменти миротворчої діяльності та кризового реагування, які застосовуються, коли дипломатичні зусилля не змогли запобігти виникненню конфлікту. Центральне місце тут займає інститут міжнародних санкцій. Санкції є примусовим, але невійськовим інструментом, що використовується, наприклад, Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй, для зміни поведінки держави, яка порушує міжнародне право чи загрожує міжнародному миру. Санкції можуть бути економічними (обмеження торгівлі, заморожування активів), фінансовими (обмеження доступу до міжнародних фінансових систем), або дипломатичними (обмеження подорожей, розрив дипломатичних відносин). Сучасна практика віддає перевагу цільовим (розумним) санкціям, спрямованим не на населення, а на конкретних осіб, організації чи сектори економіки, щоб мінімізувати гуманітарні наслідки. Паралельно з цим, ключовим інструментом є

миротворчі місії. Ці операції, які проводяться під мандатом, як правило, Організації Об'єднаних Націй, мають на меті роз'єднання сторін конфлікту, моніторинг дотримання угод про припинення вогню, захист цивільного населення та сприяння політичному врегулюванню. Вони ґрунтуються на принципах згоди сторін, безсторонності та незастосування сили, окрім випадків самооборони або захисту мандату. Миротворчі місії є комплексними, часто включають військовий, поліцейський та цивільний компоненти, що відображає потребу у багатопрофільному підході до стабілізації. Окремим, найбільш суперечливим інструментом є гуманітарні інтервенції або, у ширшому контексті, концепція відповідальності із захисту. Цей механізм передбачає потенційне застосування примусових заходів, включаючи військову силу, міжнародним співтовариством у випадках, коли держава неспроможна або не бажає захистити власне населення від масових злочинів, таких як геноцид, військові злочини чи злочини проти людяності. Хоча цей інструмент має глибокі правові та етичні дебати щодо його відповідності принципу суверенітету, його існування свідчить про еволюцію міжнародного права у бік пріоритету захисту особистості над абсолютною недоторканністю державних кордонів [18, с. 86].

Найбільш потужною та радикальною групою впливу є військово-силові механізми, застосування яких суворо регламентоване міжнародним правом. Згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, єдиним джерелом легітимізації колективного застосування сили, окрім індивідуальної чи колективної самооборони, є рішення Ради Безпеки, прийняте відповідно до Глави Сьомої Статуту. Це рішення констатує існування загрози миру, порушення миру або акту агресії та уповноважує держав-членів або регіональні організації до використання «всіх необхідних засобів», включно з військовою силою, для відновлення міжнародного миру. Принципи застосування військової

сили міжнародними організаціями є жорсткими: вони вимагають необхідності (використання сили як останнього засобу після вичерпання всіх невійськових методів), пропорційності (обсяг застосовуваної сили має відповідати масштабу загрози та меті відновлення миру) та дотримання міжнародного гуманітарного права. Регіональні організації колективної оборони, як, наприклад, Організація Північноатлантичного Договору, мають власний механізм військового реагування, заснований на зобов'язаннях колективної оборони. Однак, навіть дії подібних військово-політичних блоків поза їхніми внутрішніми межами зазвичай шукають політичної санкції або легітимізації через структуру Організації Об'єднаних Націй для забезпечення максимально широкої міжнародної підтримки та правової чистоти. Таким чином, військово-силові інструменти є кінцевим і найбільш ризикованим елементом у арсеналі міжнародних організацій, їхнє застосування завжди є предметом інтенсивного політичного обговорення та вимагає найвищого рівня консенсусу між державами-членами. «Концепція підтримання миру в рамках ООН включає превентивну дипломатію, миротворчість, підтримання миру та миробудівництво. Превентивна дипломатія спрямована на попередження конфліктів та обмеження їх масштабів, використовуючи різноманітні інструменти, включаючи збройні сили ООН. Миротворчість здійснюється через переговори та інші мирні засоби для приведення ворогуючих сторін до згоди. Підтримання миру передбачає використання військового персоналу для запобігання та встановлення миру» [7, с. 55].

У підсумку, основні механізми впливу міжнародних безпекових організацій являють собою ієрархічну систему, де дипломатія та превентивні заходи є базою, санкції та миротворчість – проміжним етапом, а військово-силові заходи – крайнім, застосовуваним лише за особливих умов. Успіх організації залежить від її здатності ефективно інтегрувати ці різноманітні інструменти, застосовуючи найбільш

доречний з них у потрібний час, щоб забезпечити належне функціонування системи міжнародної безпеки.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ БЕЗПЕКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

2.1. Договірною-правова база діяльності провідних міжнародних безпекових організацій

Діяльність провідних міжнародних безпекових організацій ґрунтується на чітко визначеній та багат шаровій договірно-правовій базі, яка є фундаментальною передумовою їхньої легітимності, функціональності та ефективності. Ця база являє собою сукупність міжнародних договорів, установчих актів, а також вторинного (деривативного) права, що регулює внутрішню структуру організації, її повноваження та механізми взаємодії з державами-членами та іншими суб'єктами міжнародного права. Правовий статус цих організацій, їхні мандати та юрисдикція безпосередньо впливають із їхніх установчих договорів, які є актами первинного міжнародного права, що встановлюють основні цілі, принципи та обсяг повноважень [19].

Ключовими прикладами цих основоположних документів є Статут Організації Об'єднаних Націй та Вашингтонський договір, що заснував Організацію Північноатлантичного Договору. Статут Організації Об'єднаних Націй, як універсальний міжнародно-правовий акт, встановлює всеосяжний мандат на підтримання міжнародного миру та безпеки. Він є центральним елементом світового правопорядку, закріплюючи такі імперативні принципи, як суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи, заборона загрози силою або її застосування, а також обов'язок мирного вирішення міжнародних спорів. Особливо вагоме значення у правовій архітектурі Організації Об'єднаних Націй має Глава Сьома Статуту, яка юридично уповноважує

Раді Безпеки приймати примусові заходи, включно з військовими, у відповідь на загрози миру, порушення миру та акти агресії. Це положення надає рішенням Ради Безпеки унікальну, загальнообов'язкову силу в системі міжнародного права.

На відміну від універсального підходу Організації Об'єднаних Націй, Організація Північноатлантичного Договору є регіональною оборонною спільнотою, чий Вашингтонський договір юридично закріплює право на колективну самооборону відповідно до статті п'ятдесят першої Статуту Організації Об'єднаних Націй. Стаття п'ята Вашингтонського договору, що передбачає, що напад на одного члена вважається нападом на всіх, є наріжним каменем договірно-правової бази організації. Цей договір не тільки встановлює зобов'язання військового характеру, але й формує рамки для політичних консультацій та співробітництва між державами-членами, підкреслюючи спільність цінностей, таких як демократія, індивідуальна свобода та верховенство права.

Ще один вагомий приклад - Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Її договірно-правова основа має унікальний політично-зобов'язальний характер. На відміну від установчих договорів Організації Об'єднаних Націй чи Організації Північноатлантичного Договору, її діяльність ґрунтується на Гельсінському заключному акті та подальших документах (Паризька хартія для нової Європи, Стамбульський документ). Ці акти не є класичними міжнародними договорами, що підлягають ратифікації, а є політичними зобов'язаннями, прийнятими на найвищому рівні. Незважаючи на відсутність суворої юридичної обов'язковості в традиційному розумінні, ці зобов'язання мають величезну морально-політичну вагу і формують право безпеки і співробітництва в широкому європейському регіоні, охоплюючи три виміри безпеки: військово-політичний, економіко-екологічний та людський. «Ефективність універсальної системи колективної безпеки

залежить від системи зобов'язань, гарантій, можливостей та дій її суб'єктів, а також результативності її структури, яка, в тому числі, включає такі елементи: 59 а) теорію (філософію) та доктрину (концепцію) забезпечення міжнародної безпеки; б) сукупність міжнародних урядових та неурядових інститутів та організацій, які підтримують загальносвітовий правопорядок та захищають права людини; в) сукупність засобів, способів та методів забезпечення міжнародної безпеки» [7, с. 57].

Особливе місце займає Європейський Союз, чия Спільна політика безпеки та оборони регулюється Лісабонським договором (Договором про Європейський Союз та Договором про функціонування Європейського Союзу). Договірна база Європейського Союзу є найскладнішою, оскільки поєднує міждержавні елементи безпеки із наднаціональним правом. У сфері безпеки Європейський Союз має компетенцію здійснювати цивільні та військові місії з врегулювання криз, а також застосовувати обмежувальні заходи (санкції). Принципи цієї політики, зокрема положення про взаємну оборону (Стаття сорок два, параграф сьомий Договору про Європейський Союз) та положення про солідарність (Стаття двадцять двадцять два Договору про функціонування Європейського Союзу), юридично закріплюють обов'язок держав-членів надавати допомогу одна одній.

На додаток до установчих договорів, надзвичайно важливим елементом правової бази є вторинне, або деривативне, право організацій. Це право складається з актів, що приймаються виконавчими та керівними органами організації в межах їхніх статутних повноважень. Для Організації Об'єднаних Націй це, насамперед, резолюції Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї. Резолюції Ради Безпеки, прийняті відповідно до Глави Сьомої, є юридично обов'язковими для всіх держав-членів. Для Організації Північноатлантичного Договору вторинне право включає рішення Північноатлантичної Ради, які приймаються

консенсусом і створюють зобов'язання для членів щодо військового планування, розгортання сил та спільних операцій. У контексті Європейського Союзу, вторинне право охоплює рішення Ради Європейського Союзу та Європейської Ради у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, які, хоча й мають переважно міждержавний характер, все ж таки встановлюють обов'язкові рамки для зовнішніх дій Союзу [18, с. 86].

Процедура прийняття рішень є ще одним критичним правовим аспектом. У Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй діє механізм права вето п'яти постійних членів, який є юридичним інструментом, що дозволяє одному члену блокувати будь-яке примусове рішення. Цей механізм, будучи історичним компромісом, має прямий вплив на ефективність колективної безпеки, часто призводячи до правового паралічу організації в умовах геополітичної конфронтації. Натомість, в Організації Північноатлантичного Договору та Організації з безпеки та співробітництва в Європі прийняття рішень у сфері безпеки зазвичай вимагає консенсусу всіх держав-членів або держав-учасниць відповідно. Це юридичне правило, хоча й забезпечує максимальну підтримку та прихильність рішенням, також робить ці організації вразливими до блокування з боку окремих членів. У Європейському Союзі рішення у Спільній політиці безпеки та оборони часто вимагають одноголосності, хоча для певних виконавчих рішень можуть застосовуватися механізми кваліфікованої більшості.

Насамкінець, договірно-правова база не лише визначає повноваження, але й встановлює межі діяльності міжнародних організацій, запобігаючи їхньому перетворенню на наддержавні структури, що порушують суверенітет. Саме правові норми регулюють питання відповідальності міжнародних організацій за їхні дії та бездіяльність, а також механізми врегулювання спорів щодо тлумачення їхніх установчих документів. Успіх сучасної міжнародної безпеки

значною мірою залежить від того, наскільки провідні організації здатні адаптувати свою договірно-правову базу до нових викликів, таких як кіберзагрози, гібридна війна та зміна клімату, зберігаючи при цьому універсальні принципи міжнародного права та принципи співробітництва.

Договірно-правова база діяльності провідних міжнародних безпекових організацій становить фундаментальний елемент сучасної системи міжнародної безпеки, оскільки саме вона визначає правові засади, принципи, компетенцію та механізми реалізації функцій цих інституцій. Створення нормативної основи для функціонування безпекових структур стало результатом еволюції міжнародного права, спрямованої на формування колективних механізмів запобігання війнам, врегулювання конфліктів і зміцнення миру. Правова регламентація діяльності таких організацій не лише встановлює юридичні межі їхніх дій, але й забезпечує легітимність ухвалених рішень, надаючи їм обов'язкової сили в межах міжнародного правопорядку [17].

Провідне місце в договірно-правовій архітектурі системи міжнародної безпеки посідає Статут Організації Об'єднаних Націй, який утворює основу всієї глобальної безпекової системи. Цей документ, прийнятий після Другої світової війни, визначив принципи суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи, заборони загрози силою та її застосування, а також право народів на самовизначення. Він встановив механізми колективних дій з підтримання миру та передбачив створення Ради Безпеки як головного органу, уповноваженого ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання всіма державами-членами. У межах цього правового документа закладено концепцію колективної безпеки, що передбачає спільну відповідальність усіх держав за запобігання агресії та підтримання миру. Статут Організації Об'єднаних Націй виступає універсальним джерелом міжнародного права, на основі якого формуються інші нормативні акти у сфері

безпеки. «Заходи для підтримки міжнародного миру і безпеки можна умовно класифікувати за чотирма категоріями: дипломатичні, невійськові, військові та превентивні. До дипломатичних засобів відносяться засудження агресії, проведення переговорів та консультацій, а також здійснення міжнародного контролю. Невійськові заходи включають тимчасові заходи, призначені для стабілізації ситуації, перерви в різних сферах міжнародних відносин та вирішення конфліктів через міжнародний арбітраж. Військові заходи включають в себе миротворчі операції, військове втручання та самооборону. Превентивні заходи передбачають заходи для зміцнення довіри та запобігання можливим загрозам. У цій же логіці заходів підтримки міжнародного миру й безпеки можна виділити такі превентивні заходи: заходи щодо роззброєння та скорочення озброєнь; ініціативи для запобігання ядерній війні, додержання принципів неприєднання та нейтралітету; нейтралізація та демілітаризація конкретних територій; ліквідація іноземних військових баз; створення зон миру» [7, с. 62].

Договірно-правова база діяльності Організації Північноатлантичного договору закріплена у Вашингтонському договорі, який визначає принципи колективної оборони, взаємної допомоги та спільних дій держав-членів у разі загрози миру. Основна ідея цього документа полягає у тому, що напад на одну державу розглядається як напад на всіх, що створює ефективний механізм стримування агресії. У договорі також підкреслюється прихильність сторін до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй і зобов'язання вирішувати міжнародні спори мирними засобами. Правова система діяльності цього об'єднання розвивалася через ухвалення додаткових декларацій, стратегічних концепцій і рамкових угод, що деталізують співпрацю у військовій, політичній, інформаційній, кібербезпековій та гуманітарній сферах. Таким чином, Вашингтонський договір став не лише актом про створення оборонного союзу, а й

комплексною правовою основою для координації дій у сфері забезпечення міжнародної стабільності.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі має унікальну договірно-правову основу, що сформувалася на основі Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі, ухваленого в Гельсінкі у 1975 році. Цей документ визначив принципи непорушності кордонів, територіальної цілісності держав, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, а також поваги до прав людини та основоположних свобод. Гельсінський акт не створив організації у традиційному розумінні, але заклав основи правового механізму постійного політичного діалогу між державами Європи, Північної Америки та Азії. Подальший розвиток нормативної бази Організації з безпеки і співробітництва в Європі відбувався через прийняття Хартії для нової Європи, Будапештського документа, Паризької хартії, а також численних угод, що регламентують діяльність у галузі контролю над озброєннями, попередження конфліктів, демократичного розвитку та моніторингу виборів. Правовий статус цієї структури ґрунтується на консенсусному принципі ухвалення рішень, що забезпечує рівність усіх учасників і сприяє розвитку культури діалогу як основи європейської безпеки [15, с. 68-69].

Європейський Союз, який виконує зростаючу роль у сфері регіональної безпеки, базує свою діяльність на багаторівневій договірно-правовій системі. Основу становлять Договір про Європейський Союз і Договір про функціонування Європейського Союзу, які визначають компетенцію інституцій, принципи спільної зовнішньої та безпекової політики, а також політики у сфері оборони. У межах цих документів закріплено положення про поступову гармонізацію національних оборонних політик, розвиток спільних місій, миротворчих операцій і гуманітарних місій поза межами Союзу. Особливе місце посідають положення про солідарність і взаємодопомогу у випадку збройного

нападу чи стихійного лиха, що наближає правову модель Союзу до концепції колективної безпеки. Подальші нормативні документи, такі як Європейська стратегія безпеки, Глобальна стратегія зовнішньої політики та безпеки, а також низка рамкових рішень Ради Європейського Союзу, розвивають і конкретизують правові засади безпекової співпраці.

Розвиток договірно-правової бази безпекових організацій супроводжується формуванням системи міжнародних угод, що визначають стандарти контролю над озброєннями, нерозповсюдження зброї масового знищення та запобігання гонці озброєнь. Серед них особливе місце посідають Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, Конвенція про заборону хімічної зброї та Конвенція про заборону касетних боєприпасів. Ці міжнародні документи створюють правову основу для діяльності організацій, що здійснюють моніторинг виконання зобов'язань, сприяють проведенню перевірок, звітуванню та технічній співпраці між державами. Вони підсилюють роль багатосторонніх інституцій як гарантів стабільності та правового контролю у сфері міжнародної безпеки.

Значущим елементом договірно-правової структури міжнародної безпеки є регіональні угоди, укладені відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, які дозволяють створювати підсистеми колективної безпеки у певних частинах світу. Такі угоди забезпечують правову основу для діяльності Організації африканської єдності, Організації американських держав, Ліги арабських держав та інших регіональних структур. Вони передбачають правові зобов'язання держав щодо мирного врегулювання спорів, колективних дій у разі агресії, а також співпраці у сфері протидії тероризму, транснаціональній злочинності та гібридним загрозам.

Договірно-правова база міжнародних безпекових організацій не є статичною. Вона постійно еволюціонує, реагуючи на зміни у

міжнародному середовищі, появу нових типів конфліктів, розвиток технологій і трансформацію загроз. Нові документи, що ухвалюються на конференціях і самітах, відображають прагнення держав адаптувати правові норми до сучасних викликів — кіберзагроз, терористичної діяльності, гібридних воєн і використання космосу у військових цілях. Цей динамічний характер правової основи забезпечує гнучкість системи міжнародної безпеки та її здатність ефективно функціонувати в умовах глобальної взаємозалежності [20].

Таким чином, договірно-правова база діяльності провідних міжнародних безпекових організацій є багаторівневою, системною та еволюційною. Вона охоплює універсальні та регіональні документи, норми загального міжнародного права, статuti, хартії, угоди й конвенції, що створюють нормативну основу для реалізації колективних дій у сфері безпеки. Її функціонування забезпечує не лише юридичну визначеність, а й стабільність, передбачуваність і легітимність міжнародної діяльності, спрямованої на зміцнення миру, запобігання конфліктам і підтримання міжнародного правопорядку.

2.2. Правові аспекти застосування сили та миротворчих операцій

Правове регулювання застосування сили та здійснення миротворчих операцій є найбільш чутливим та критично важливим сегментом міжнародного права безпеки, оскільки стосується легітимності та правомірності дій, які можуть мати фатальні наслідки для суверенітету держав та життя мільйонів людей. У цій сфері міжнародні організації, перш за все Організація Об'єднаних Націй, відіграють центральну роль, оскільки саме їхній мандат визначає законність колективних примусових дій.

Центральним стовпом, що обмежує застосування сили в міжнародних відносинах, є Статут Організації Об'єднаних Націй. Його Стаття два, параграф чотири встановлює імперативний принцип заборони загрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави. Це положення є основоположною нормою міжнародного публічного права та визначає неприпустимість агресивних війн і втручання [18, с. 86].

Винятки з цього фундаментального принципу чітко визначені Статутом і включають два основні випадки. Перший – право на індивідуальну та колективну самооборону, закріплене у Статті п'ятдесят один. Це право виникає лише у разі збройного нападу, що стався, і може здійснюватися доти, доки Рада Безпеки не вживе заходів, необхідних для підтримання міжнародного миру та безпеки. Право на колективну самооборону є юридичною основою для діяльності військово-політичних організацій, як-от Організація Північноатлантичного Договору, відповідно до якої напад на одного члена вважається нападом на всіх. Проте, право на самооборону завжди підлягає ретельному міжнародно-правовому аналізу на предмет дотримання вимог необхідності (застосування сили як останнього засобу) та пропорційності (відповідність обсягу застосованої сили масштабу нападу). «Міжнародні організації виявилися неефективними в попередженні та зупиненні російської агресії. Керівництво ООН визнало свої прорахунки в політиці стосовно росії. Однак ООН, Рада Європи, ЄС та Організація американських держав засудили агресію Москви та вжили заходів для ізоляції росії на міжнародній арені. Засуджуючи агресивну політику Кремля, Генеральна Асамблея ООН відзначила міжнародну ізоляцію росії, хоча Рада Безпеки залишається паралізованою через право вето росії. Можлива подальша трансформація органу, з урахуванням рішення Генеральної Асамблеї вимагати виправдання права вето від постійних членів Ради Безпеки.

Хоча малоімовірно, що постійні члени РБ ООН втратять свої повноваження, можливе збільшення ролі Генеральної Асамблеї та подальша ізоляція росії» [7, с. 66].

Другим, і найбільш потужним винятком, є право на застосування колективних примусових дій за рішенням Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй відповідно до Глави Сьомої Статуту. Рада Безпеки має виключне право визначати наявність будь-якої загрози миру, порушення миру або акту агресії. У разі такого визначення, вона може приймати рішення, які є юридично обов'язковими для всіх держав-членів, включаючи рекомендацію або ухвалення застосування військової сили для відновлення міжнародного миру та безпеки. Рішення про застосування сили відповідно до Глави Сьомої є найвищою формою легітимізації примусових дій у міжнародній системі, перетворюючи односторонню дію на дію від імені всього міжнародного співтовариства.

Важливим аспектом є також правова проблема гуманітарної інтервенції та концепції Відповідальності із захисту. Хоча Статут Організації Об'єднаних Націй не передбачає окремого положення для гуманітарної інтервенції без згоди держави або дозволу Ради Безпеки, концепція Відповідальності із захисту (Responsibility to Protect) є політико-правовою доктриною, прийнятою на Всесвітньому саміті дві тисячі п'ятого року. Вона стверджує, що суверенітет несе в собі обов'язок захищати власне населення від масових злочинів (геноцид, військові злочини, етнічні чистки та злочини проти людяності). Якщо держава не може або не бажає виконувати цей обов'язок, відповідальність переходить до міжнародного співтовариства, яке може застосовувати дипломатичні, гуманітарні та інші мирні засоби, а у крайньому разі, через Раду Безпеки, колективні примусові дії. Це правове тлумачення розширює підстави для дій Ради Безпеки, включаючи захист населення як загрозу міжнародному миру.

Миротворчі операції, які є одним із найпоширеніших інструментів міжнародних організацій у сфері безпеки, мають унікальний правовий режим, який відрізняється від примусового застосування сили згідно з Главою Сьомою. Юридично миротворча діяльність не згадується безпосередньо у Статуті Організації Об'єднаних Націй, а сформувалася на основі практики та тлумачення положень Статуту, як правило, на основі Глави Шостої (мирне врегулювання спорів), але з елементами Глави Сьомої (забезпечення виконання мандату) [13, с. 98].

Ключові правові принципи миротворчих операцій є невід'ємними від їхньої легітимності:

1. Правовою основою для розгортання миротворчої місії є згода всіх основних конфліктуючих сторін. Відсутність такої згоди ставить під сумнів легітимність операції та її правовий статус, перетворюючи її на інтервенцію.

2. Миротворчі сили мають діяти об'єктивно та безсторонньо, не виступаючи на боці жодної з конфліктуючих сторін. Цей принцип забезпечує довіру до місії та її здатність виступати як посередник, хоча іноді він може бути випробуваний у складних внутрішніх конфліктах.

3. Миротворчі сили, як правило, не є силами примусу і можуть застосовувати силу лише для самооборони або для захисту свого мандату (наприклад, захист цивільного населення, яке перебуває під загрозою, або захист гуманітарних конвоїв). Це положення чітко розмежовує миротворчість від операцій з примусу до миру, які мають ширші повноваження щодо застосування сили.

Особливе значення має правовий статус миротворчого персоналу, який регулюється угодами про статус сил, які укладаються між Організацією Об'єднаних Націй та приймаючою державою. Ці угоди встановлюють такі правові питання, як імунітети та привілеї персоналу, юрисдикцію над військовослужбовцями у разі вчинення ними злочинів

та правила носіння та застосування зброї. Дотримання цих правових рамок є критичним для підтримання дисципліни та авторитету міжнародних миротворчих місій [16, с. 213].

Правове регулювання відповідальності міжнародних організацій та їхнього персоналу за дії під час безпекових операцій є однією з найбільш складних та найменш врегульованих сфер міжнародного права.

Міжнародна організація, будучи суб'єктом міжнародного права, несе міжнародно-правову відповідальність за дії, які є порушенням її міжнародних зобов'язань. Проект статей про відповідальність міжнародних організацій, розроблений Комісією міжнародного права, встановлює загальні принципи: організація несе відповідальність за міжнародно-протиправне діяння, яке їй може бути приписане (атрибутоване).

Проблема атрибуції (приписання) виникає у випадках, коли миротворча місія, що формально діє під егідою, наприклад, Організації Об'єднаних Націй, складається з військових контингентів, наданих державами-членами. Виникає питання: чи приписується протиправне діяння (наприклад, порушення міжнародного гуманітарного права) самій організації, чи державі, яка надала контингент, чи обом. Правова позиція, як правило, полягає в тому, що відповідальність несе та сторона (організація чи держава), яка здійснювала ефективний контроль над діями персоналу у відповідний момент. На практиці це є предметом складних юридичних спорів.

Що стосується відповідальності персоналу, то військовослужбовці миротворчих контингентів, незважаючи на їхній міжнародний статус, залишаються під кримінальною юрисдикцією своєї держави, яка направила контингент. Проте, у випадках, коли їхні дії є грубими порушеннями міжнародного гуманітарного права (воєнні злочини, злочини проти людяності), вони можуть підпадати під

юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, якщо держава, що направила контингент, є учасником Римського статуту, або якщо справу передано Радою Безпеки.

Таким чином, правовий режим застосування сили та миротворчості є динамічною конструкцією, яка балансує між суверенним правом держав на самооборону та колективною відповідальністю міжнародної спільноти за підтримання миру. Забезпечення чіткості правових мандатів, дотримання принципів миротворчості та встановлення ефективних механізмів відповідальності є необхідними умовами для легітимної та ефективної діяльності міжнародних безпекових організацій у сучасному світі [15, с. 68-69].

Правові аспекти застосування сили та проведення миротворчих операцій становлять одну з найскладніших і водночас фундаментальних проблем сучасного міжнародного права. Вони визначають межі допустимості використання сили державами та міжнародними організаціями, а також умови й процедури легітимного втручання у внутрішні чи міждержавні конфлікти. Основоположним принципом сучасної системи міжнародної безпеки є заборона погрози силою та її застосування у відносинах між державами, що закріплено у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Цей документ, прийнятий у 1945 році, став наріжним каменем у формуванні правових норм, спрямованих на заміну одностороннього насильства колективними механізмами врегулювання спорів. Саме тому розуміння правового змісту положень Статуту, а також практики їх реалізації, має вирішальне значення для оцінки законності будь-яких дій із застосуванням сили у міжнародних відносинах.

Статут Організації Об'єднаних Націй встановлює чітке розмежування між заборonoю сили та винятками з цього принципу. Відповідно до статті 2 Статуту, усі держави-члени мають утримуватися від загрози або застосування сили проти територіальної цілісності чи

політичної незалежності будь-якої держави, а також від будь-яких дій, несумісних із цілями Організації Об'єднаних Націй. Єдиними винятками, коли застосування сили вважається правомірним, є здійснення права на індивідуальну чи колективну самооборону та санкціоновані Радою Безпеки дії у відповідь на загрозу миру, порушення миру або акт агресії. Таким чином, легітимність застосування сили має винятковий характер і може бути виправдана лише в межах суворо визначених процедур.

Глава сьома Статуту Організації Об'єднаних Націй регламентує дії Ради Безпеки щодо підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки. Вона надає цьому органу право визначати існування загрози миру, порушення миру або акту агресії та ухвалювати рішення про застосування заходів примусового характеру. Такі заходи можуть бути як немілітарного (економічні санкції, розрив дипломатичних відносин, транспортна блокада), так і військового характеру. Саме на основі цих положень у другій половині двадцятого та на початку двадцять першого століття було здійснено низку колективних операцій із застосуванням сили під егідою Організації Об'єднаних Націй, спрямованих на стабілізацію міжнародної обстановки. Водночас практика показує, що механізм ухвалення рішень у Раді Безпеки, зокрема право вето постійних членів, істотно впливає на здатність міжнародної спільноти ефективно реагувати на кризи.

Особливе місце у системі правових механізмів міжнародної безпеки посідають миротворчі операції. Їхня правова природа не була прямо передбачена Статутом Організації Об'єднаних Націй, однак вони виникли як практичний інструмент реалізації його цілей. Миротворча діяльність спрямована на попередження відновлення конфлікту, підтримання перемир'я, забезпечення виконання мирних угод і створення умов для політичного врегулювання. Основні принципи миротворчості сформувалися в ході практики Організації Об'єднаних

Націй і набули визнання у міжнародному праві. До них належать принципи згоди сторін конфлікту, безсторонності та незастосування сили, за винятком випадків самооборони або необхідності захисту мандату місії [14, с. 129].

Принцип згоди сторін означає, що миротворчі сили можуть бути розміщені лише за згодою держав або суб'єктів, що беруть участь у конфлікті. Така згода є умовою легітимності місії та забезпечує її нейтральний статус. Принцип безсторонності вимагає, щоб персонал миротворчих місій діяв виключно на основі мандату, не підтримуючи жодну зі сторін конфлікту. Водночас дотримання цього принципу є складним завданням, особливо в умовах внутрішніх конфліктів, де лінія розмежування сторін часто нечітка. Принцип незастосування сили підкреслює, що миротворчі контингенти не є воюючою стороною і можуть використовувати силу лише в межах необхідності для самооборони чи захисту цивільного населення. Ця концепція забезпечує морально-правову легітимність миротворчих місій, сприяючи довірі місцевого населення та сторін конфлікту.

Миротворчі операції Організації Об'єднаних Націй здійснюються на підставі резолюцій Ради Безпеки, які визначають їхній мандат, склад, тривалість і завдання. Мандат є ключовим правовим документом, що окреслює обсяг повноважень місії, сферу її діяльності та ступінь залучення військових і цивільних компонентів. Відповідно до характеру конфлікту, мандат може бути спрямований на спостереження за припиненням вогню, забезпечення гуманітарної допомоги, проведення виборів, роззброєння або реінтеграцію учасників збройних формувань. Правова еволюція миротворчості призвела до появи так званих багатовимірних операцій, які поєднують військові, політичні та цивільні елементи з метою досягнення стійкого миру.

Окремої уваги заслуговує питання правового статусу персоналу миротворчих місій. Військові та цивільні учасники таких операцій

користуються імунітетами та привілеями, необхідними для виконання своїх обов'язків. Їхній статус регулюється угодами між Організацією Об'єднаних Націй і державою, на території якої проводиться операція, так званими угодами про статус сил. Ці документи визначають правовий режим перебування миротворців, порядок кримінальної та цивільної юрисдикції, питання оподаткування, митного контролю, а також забезпечення безпеки. «Великий вплив на розробку сучасної системи міжнародної безпеки справляють представники транснаціоналізму. Цей методологічний напрямок виник нещодавно і ще знаходиться у стадії формування. Основою даного підходу стало розуміння міжнародної безпеки як явища, що виходить за рамки міждержавних відносин, які базуються на національних інтересах та силовому протистоянні. Прихильники транснаціоналізму вважають, що держави як актори системи міжнародних відносин втрачають своє монопольне становище, а на арену світового політичного виходять як самостійні гравці індивіди, різноманітні організації і рухи, суб'єкти економічної діяльності, інші недержавні об'єднання. Завдяки таким тенденціям у процесі забезпечення міжнародної безпеки починають відігравати помітну роль саме недержавні інститути та організації» [8, с. 91].

Проблема відповідальності міжнародних організацій і їхнього персоналу за дії, вчинені під час проведення безпекових або миротворчих операцій, є предметом тривалих наукових і політико-правових дискусій. У міжнародному праві поступово формується концепція інституційної відповідальності, згідно з якою міжнародна організація може нести відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок неправомірних дій її органів чи посадових осіб. У випадку Організації Об'єднаних Націй ця відповідальність має подвійний характер: по-перше, організація несе обов'язок відшкодування шкоди, заподіяної цивільним особам у зоні операцій; по-друге, держави, які направляють

контингенти, можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення норм гуманітарного права їхніми військовослужбовцями.

Водночас на практиці реалізація цієї відповідальності стикається з низкою труднощів. Імунітет міжнародних організацій часто унеможлиблює притягнення їх до суду, а процес розслідування інцидентів має складний процедурний характер. З метою подолання цих проблем розробляються внутрішні механізми розгляду претензій, створюються спеціальні комісії з розслідування порушень і впроваджуються стандарти поведінки персоналу. Проте відсутність єдиної кодифікованої системи відповідальності залишається однією з головних проблем сучасної миротворчої практики [19].

Сучасні виклики міжнародній безпеці, зокрема гібридні конфлікти, терористичні загрози, кібернапади та використання приватних військових компаній, потребують подальшого вдосконалення правового регулювання застосування сили. Питання правомірності гуманітарних інтервенцій і превентивних ударів продовжують бути предметом гострих суперечок. Необхідність узгодження принципів суверенітету держави та захисту прав людини вимагає розроблення чіткіших норм, які б регулювали колективні дії у випадках масових порушень прав людини чи злочинів проти людяності.

Таким чином, правові аспекти застосування сили та проведення миротворчих операцій у сучасному світі становлять складну систему взаємопов'язаних норм і принципів, спрямованих на забезпечення балансу між необхідністю підтримання миру та дотриманням суверенітету держав. Вони демонструють еволюцію міжнародного права від заборони війни до формування механізмів колективної безпеки, що базуються на легітимних правових підставах. Подальше вдосконалення цих норм є необхідною умовою підвищення ефективності міжнародних організацій у сфері безпеки та забезпечення стабільного розвитку міжнародного правопорядку.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження ми дійшли наступних висновків.

Система міжнародної безпеки постає як складна багаторівнева конструкція, у межах якої взаємодіють політичні, правові, економічні та гуманітарні чинники. Її ефективність ґрунтується на колективній відповідальності держав і міжнародних організацій за підтримання миру та стабільності. Концептуальні основи міжнародної безпеки трансформувалися від вузького розуміння, зосередженого на військових аспектах, до всеосяжного бачення, у якому пріоритетними є також економічна, екологічна, соціальна та правова складові. Взаємозалежність держав, динаміка глобальних процесів і поява нових викликів, зумовили потребу у багатосторонніх механізмах реагування. Саме міжнародні організації стали ключовими інституціями, що координують дії держав і формують нормативні стандарти колективної безпеки.

Міжнародна безпека розглядається як результат взаємодії універсальних і регіональних інституцій, кожна з яких має власну сферу впливу та інструменти діяльності. Універсальні структури забезпечують загальні норми та принципи правового регулювання, тоді як регіональні – зосереджуються на специфічних загрозах певних територій. Класифікація міжнародних організацій за рівнем охоплення та типом діяльності відображає багатоманітність сучасної безпекової архітектури. Універсальні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, формують глобальні правові рамки, у межах яких функціонують інші актори, тоді як регіональні структури (НАТО, ОБСЄ, ЄС) забезпечують гнучкість реагування, враховуючи політичні, культурні та історичні особливості регіонів. Такий розподіл дозволяє підтримувати баланс між глобальними цілями стабільності та регіональними потребами безпеки.

Система механізмів та інструментів впливу міжнародних організацій охоплює комплекс політичних, дипломатичних, правових, економічних і гуманітарних засобів. Ці інструменти взаємопов'язані та формують основу колективного реагування на загрози миру. Вирішальне значення мають дипломатичні й політичні методи, що передбачають посередництво, переговори, консультації, а також застосування економічних санкцій, фінансових обмежень та миротворчих операцій. Важливою є й гуманітарна складова, спрямована на захист цивільного населення, дотримання міжнародного гуманітарного права та підтримку прав людини. Міжнародні організації створюють правові механізми, що забезпечують обов'язковість міжнародних норм, контроль за їх виконанням і відповідальність за їх порушення.

Договірно-правова база діяльності міжнародних організацій у сфері безпеки визначає їхні компетенції, структуру, порядок прийняття рішень і принципи взаємодії з державами-членами. Статут Організації Об'єднаних Націй залишається основоположним документом, що встановлює правові засади підтримання миру, а також надає Раді Безпеки повноваження застосовувати політичні, економічні та, за потреби, військові заходи для усунення загроз. Регламенти НАТО, ОБСЄ та ЄС містять спеціальні норми, що регулюють колективну оборону, миротворчість і реагування на кризові ситуації. Водночас існуюча система міжнародних договорів потребує подальшої адаптації до умов гібридних конфліктів, транснаціональних ризиків та нових форм застосування сили.

Правові аспекти використання сили та миротворчих місій у міжнародному праві засновані на поєднанні принципів невторчання, суверенної рівності, поваги до прав людини та колективної безпеки. Застосування сили можливе лише в межах, визначених Статутом ООН, або у випадку реалізації права на самооборону. Миротворчі операції стали універсальним інструментом стабілізації після конфліктів,

забезпечення припинення бойових дій і захисту цивільних осіб. Їх правовий статус поєднує політичний і юридичний виміри, що вимагає чіткої легітимації, контролю та дотримання міжнародних стандартів. Практика таких місій свідчить про важливість партнерства між універсальними та регіональними організаціями, що дозволяє поєднувати ресурси, досвід і правові механізми для досягнення сталого миру.

Ефективність правового регулювання діяльності міжнародних організацій у сфері безпеки залежить від узгодженості їхньої нормативної бази, політичної волі держав і рівня координації між інституціями. Наявність колізій між нормами установчих документів і реальною практикою застосування сили або санкцій свідчить про потребу в оновленні правових механізмів, здатних реагувати на гібридні виклики. Необхідним є удосконалення процедур ухвалення рішень, зокрема обмеження можливостей блокування колективних дій через право вето, посилення контролю за дотриманням міжнародних стандартів, а також розвиток механізмів превентивної дипломатії.

Сучасна система міжнародної безпеки демонструє зростання взаємозалежності між політичними рішеннями, правовими нормами та діяльністю інституцій. Міжнародні організації відіграють вирішальну роль у забезпеченні стабільності, адже саме вони створюють умови для діалогу, формують нормативні засади поведінки держав і забезпечують легітимність колективних дій. Їх функціонування ґрунтується на балансі між суверенітетом держав і необхідністю колективного реагування на глобальні виклики.

Подальший розвиток міжнародного правопорядку у сфері безпеки потребує посилення ролі міжнародного права як регулятора міждержавних відносин, поглиблення співпраці між організаціями, удосконалення правових механізмів контролю та відповідальності. Необхідно зміцнювати принцип верховенства права у міжнародних

відносинах, розширювати правові гарантії захисту прав людини та підвищувати ефективність превентивних і миротворчих інструментів. Узгодженість дій універсальних і регіональних інституцій, чітке розмежування їхніх мандатів та правова прозорість процедур ухвалення рішень є передумовами створення стабільної, передбачуваної та справедливої системи колективної безпеки.

Таким чином, міжнародні організації формують правову та інституційну основу сучасного безпекового порядку, сприяючи збереженню миру, стабільності та розвитку міжнародного співтовариства. Їхня діяльність відображає еволюцію міжнародного права у напрямі посилення взаємної відповідальності держав, утвердження гуманітарних цінностей і створення дієвих правових механізмів захисту миру в умовах глобальних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки - глобальна проблема людства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»* № 2 (21) 2014. С.155- 166.
https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8356/1/Vasiliev_155.pdf
2. Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*, № 1, 2013 С. 277-283.
<https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e119e31a-4bee-4bca-9770-7ffbf256b484/content>
3. Ківалова Т.С. Становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. №1/2024. С. 680-683 http://www.lsej.org.ua/1_2024/164.pdf
4. Нашинець-Наумова А. Концептуальні підходи щодо забезпечення національної безпеки: інформаційно-правові та інституційні засади. *Підприємництво, господарство і право*. №1/2017. С. 34-39. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/7.pdf>
5. Рябокінь О.М. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. Правові основи забезпечення безпеки в міжнародному праві. 2024. Вип. 3 (16). С.360-369.
6. Нікітін А. А. *Міжнародна безпека як чинник національної безпеки держави*. Морська безпека та оборона № 1 2024. С. 50-56.
7. Власов О. В. Особливості сучасної міжнародної колективної безпеки в контексті геополітичних викликів : кваліфікаційна (магістерська) робота [Спеціальність 291 Міжнародні відносини регіональні студії та суспільні комунікації]. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. 98 с

8. Шамраєва В.М. Основні теоретичні підходи до дослідження еволюції концепту міжнародна безпека. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. Вип.8, 2018. С. 88-94.

9. Сьомін С.В. Концептуальні підходи щодо забезпечення громадської безпеки: іноземний досвід, висновки для України. https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2018-08/1_Siomin-8f832.pdf

10. Козир М.А. Роль міжнародних організацій у системі забезпечення міжнародної інформаційної безпеки : кваліф. робота магістра зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини». Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2024. 124 с. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/15131>

11. Чижов Д.А. Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у сфері національної безпеки. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 124-131. http://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/18.pdf

12. Коцур Л.М. Стратегічні напрямки співпраці ЄС-НАТО в умовах геополітичних викликів і гібридних загроз ХХІ століття. *Система міжнародної безпеки: сучасні тенденції та виклики (до 75-річчя створення НАТО)*: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової онлайн-конференції (25–26 квітня 2024 року). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024 р. С. 14-19.

13. Калиновський Ю.Ю. Політико-владні трансформації як необхідна умова зміцнення національної безпеки України в умовах російської агресії. *Система міжнародної безпеки: сучасні тенденції та виклики (до 75-річчя створення НАТО)*: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової онлайн-конференції (25–26 квітня 2024 року). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024 р. С.96-101.

14. Андрущенко О.П. Національна безпека і права людини: філософсько-правові аспекти кореляції. *Система міжнародної безпеки: сучасні тенденції та виклики (до 75-річчя створення НАТО)*: збірник

матеріалів Всеукраїнської наукової онлайн-конференції (25–26 квітня 2024 року). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024 р. С. 128-133.

15. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі: навч. Посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 224 с.
<https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/5850a43f-7da8-4b89-914c-90fbf72dd3f3/content>

16. Дроздова Ю. Колективна безпека як інститут прав міжнародної безпеки. Національний юридичний журнал. Квітень 2017. С. 212-215. <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/2/51.pdf>

17. Строїч М. Роль Організації Об'єднаних Націй в сфері забезпечення міжнародної безпеки. CHERNIVTSI LAW SCHOOL
<https://law.chnu.edu.ua/oon-v-sferi-zabezpechennia-mizhnarodnoi-bezpeky/>

18. Корчевська Л. Міжнародний досвід формування інституціонально-правової основи безпекознавства. *Міжнародна економічна політика*. 2016. № 1 (24). С. 74-102.
http://iepjournal.com/journals/24/2016_4_Korchevska.pdf

19. Копанчук В.О. Концептуальні засади національної безпеки України в умовах глобалізації з акцентом світового досвіду. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 11.
http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/31.pdf

20. Захаров О.І. Концептуальні основи системи економічної безпеки.
https://library.krok.edu.ua/media/library/category/monografiji/zakharov_0014.pdf

21. Стратонов В.М., Гончарова О.В. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення - навчально-методичний посібник. Харків: Право, 2020. 134 с. ISBN: 978-966-998-043-4

22. Військові правопорушення та воєнні злочини: теорія і практика / Military offences and war crimes: background, theory and practice

- колективна монографія. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 876 p.

23. Стратонов В.М., Сотула О.С. Актуалізація норм в міжнародному та кримінальному праві в умовах війни. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. Випуск 3. Гельветика, 2023. С. 43-54.
<https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/12>

24. Стратонов В.М., Рибалко В.О. Окремі проблеми дисциплінарної відповідальності суддів за порушення основоположних прав людини. Південноукраїнський правничий часопис №3, 2023. С. 173-183. <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/3/28.pdf>

25. Стратонов В.М., Рибалко В.О. Дисциплінарна відповідальність суддів за порушення засад рівності та змагальності. Юридична психологія. Науковий журнал 1 (32), 2023. С. 16–23.
<https://psychped.naiau.kiev.ua/index.php/psychped/issue/view/82>

26. Стратонов В.М., Рибалко В.О. Дисциплінарна відповідальність суддів за пунктом 3 статті 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 3. С. 142-150.
<https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/585/513>

27. Стратонов В.М., Рибалко В.О. Дисциплінарна відповідальність суддів за пунктом 2 статті 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 4. Гельветика, 2023. С. 59-65. <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/11/55> Співавтор: Рибалко В.О.

28. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law — колективна монографія. Scientific monograph. Under the general editorship of Stratonov V.M. – Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. – 468 p.

29. Стратонов В., Басиста І., Щур Б. Санкційні механізми та відновлення України. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law: Scientific monograph. Under the general editorship of Stratonov V.M. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. Р. 1-31.

<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/495>

30. Стратонов В.М. Характеристика державної зради в системі національної безпеки України. Вісник Національної академії правових наук України. Том 31, №1, 2024.

[https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31\(1\)_2024-216-233.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(1)_2024-216-233.pdf)